

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **”Ідеї М. Монтесорі про індивідуальне та вільне виховання дітей дошкільного віку та використання їх в сучасній теорії та практиці ДНЗ”**

Виконала: студентка II курсу магістратури
DOb1-M17z групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта за
освітньою програмою Дошкільна освіта
Навроцька Інна Степанівна

Керівник: **Федорчук Вікторія Вікторівна**,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри педагогіки та управління освітнім
закладом

Рецензент: **Столяренко Ольга Борисівна**,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології освіти

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ГУМАНІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ НА ОСВІТУ ДІТЕЙ	6
1.1. Основи становлення особистості Марії Монтессорі як реформатора освіти дітей з порушенням інтелекту	6
1.2. Розвиток М. Монтессорі ідей про природу і розвиток дитини	19
1.3. Формування психіки дитини в контексті педагогічних поглядів М. Монтессорі	27
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ М. МОНТЕССОРІ ПРО ІНДИВІДУАЛЬНЕ ТА ВІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ	48
2.1. Теоретичні основи концепції сенсомоторного виховання дітей	48
2.2. Ефект „виховного простору” М. Монтессорі як педагогічний прийом	64
2.3. Принципи, зміст і напрями побудови освітнього процесу за ідеями М. Монтессорі в Україні та зарубіжних країнах	76
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТКИ	108
Додаток А	108
Додаток Б	111
Додаток В	114

ВСТУП

Реформування освіти в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом державної політики. Особливої уваги й підтримки з боку держави потребують діти з порушеннями психофізичного розвитку, оскільки, на жаль, у суспільстві зберігається уявлення про неможливість здійснення суттєвого впливу на їх майбутню долю. Державною національною програмою „Освіта” („Україна XXI століття”) визначені завдання щодо пошуку оптимальних та перспективних шляхів демократизації, гуманізації освітнього процесу та нових підходів до педагогічної діяльності працівників освіти.

Значну увагу концепції раннього розвитку і вільного виховання приділяли видатні зарубіжні вчені Г. Вінекен, Дж. Дьюї, Е. Кей, Г. Шарельман, Р. Штайнер. На тлі цієї концепції, де дитина вважалася основою, центром побудови освітнього процесу, формувалися педагогічні погляди М. Монтесорі. Спираючись на дослідження зарубіжних учених, педагогів, лікарів, психологів, філософів Й. Гербарта, Ж. Ітара, Дж. Локка, Й. Песталоцці, П. Пінеля, Ж.-Ж. Руссо, Е. Сегена, Ф. Фребеля, вона розробила оригінальну педагогічну систему, провідними ідеями якої є вільне виховання та ранній розвиток дитини, і визначила педагогічні умови її реалізації.

Зростаючий інтерес до наукових ідей і поширення досвіду М. Монтесорі в освітній галузі сприяв вивченню її методичної системи. Дослідженням педагогічної спадщини М. Монтесорі займалася значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Різні аспекти виховної системи відомого італійського педагога, психолога, філософа, лікаря М. Монтесорі, її педагогічна діяльність аналізується в широкому спектрі наукових публікацій вітчизняних вчених, педагогів (А. Андрушко, В. Горюнова, І. Дичківська, Б. Жебровський, В. Золотоверх, Н. Кравець, Т. Михальчук, Т. Мостова, Т. Поніманська, Н. Прибильська, О. Савченко, К. Стрюк).

Система М. Монтесорі розкривається у працях провідних учених у галузі педагогіки, психології (Т. Афанасьєва, М. Богуславський, С. Володін, Д. Сороков, М. Сорокова, С. Сумнітельна, К. Сумнітельний, М. Якімова) та представників зарубіжної наукової школи (Г. Кольберг-Шредер, Р. Крамер,

П. Лілард, Е. Стендінг, Д. Фішер, Е. Хейнсток, Т. Хелбруг).

Із розвитком української державності, відродженням національної самобутності, проголошенням курсу на інтеграцію в Європейський освітянський простір виникає необхідність глибокого переосмислення спадщини педагогів минулого, визнаних класиками світової педагогіки з метою неупередженої, об'єктивної оцінки їхніх педагогічних надбань, поглядів, переконань та використання їх у сучасній дошкільній педагогіці.

Недостатня розробленість означеної проблеми, її важливість у процесі модернізації змісту навчання дошкільників та вдосконалення методів навчання зумовили вибір теми дипломної роботи **„Ідеї М. Монтесорі про індивідуальне та вільне виховання дітей дошкільного віку та використання їх в сучасній теорії та практиці ДНЗ”**.

Об'єкт дослідження – педагогічна спадщина М. Монтесорі.

Предмет дослідження – ідеї раннього розвитку і вільного виховання дітей дошкільного віку в спадщині М. Монтесорі та досвід їх використання в сучасних закладах дошкільної освіти.

Мета дослідження – здійсненні аналізу педагогічної діяльності М. Монтесорі та висвітленні внеску педагога у розв'язання проблеми індивідуального і вільного виховання дітей дошкільного віку, **можливості його використання в умовах** сучасного розвитку закладу дошкільної освіти.

Відповідно до предмета та мети дослідження сформульовано наступні **завдання**:

1. Здійснити аналіз основних етапів формування світогляду та педагогічних поглядів М. Монтесорі, її життєвого і творчого шляху.
2. Проаналізувати теоретичні засади навчання і виховання дітей у працях М. Монтесорі.
3. Виявити можливості реалізації концепції індивідуального та вільного виховання дітей дошкільного віку, розроблені М. Монтесорі.
4. З'ясувати вплив педагогічних ідей М. Монтесорі на формування поглядів українських педагогів та показати можливість їх практичного використання в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети наукового пошуку та розв'язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових методів дослідження, а саме: пошуково-бібліографічний метод вивчення філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури та аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників; порівняльно-зіставний метод; системно-структурний метод; історико-ретроспективний метод.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що здобуті в процесі дослідження дані сприятимуть збагаченню історико-педагогічного знання, відродженню педагогічної спадщини М. Монтесорі та творчому використанню її педагогічних ідей в теорії і практиці виховання дошкільників.

Висновки, зроблені на основі вивчення педагогічної спадщини М. Монтесорі, можуть стати у нагоді вихователям закладів дошкільної освіти, а також здобувачам вищої освіти як науковий матеріал для розв'язання проблем раннього розвитку та вільного виховання дітей дошкільного віку в наукових роботах.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на наукових і науково-практичних конференціях у 2017 та 2018 рр.

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імен Івана Огієнка (2017–2018, 2018-2019 н. рр.). Є одноосібна публікація. "Розвиток філософських ідей про природу і розвиток дитини в педагогічній спадщині Марії Монтесорі" у збірнику матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції "Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною" (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Київ : Міленіум, 2018. С. 229-232.).

ВИСНОВКИ

Марія Монтессорі – видатний італійський педагог і психолог, досвідчений дитячий лікар і релігійний філософ, дослідник і популяризатор нових гуманістичних ідей. Її погляди щодо психолого-педагогічної підтримки дітей вплинули на розвиток зарубіжної та вітчизняної педагогічної теорії і практики, а також на становлення дошкільної педагогіки. Педагог змінила традиційну систему освіти й визначила нові підходи до навчання та виховання дітей у.

На становлення особистості М. Монтессорі як реформатора освіти вплинули наукові ідеї видатних вчених епохи Просвітництва. Гуманістичні ідеї П. Пінеля, теорія „вільного виховання” Ж.-Ж. Руссо, вчення про розвиток здібностей дитини на основі законів природи Й.Песталоцці, система „дитячого садка” Ф.Фребеля – фундаментальні наукові погляди, що сформували видатного фахівця освіти.

Світоглядний розвиток італійського педагога відбувався на основі наукових праць відомих філософів І. Гербарта та Дж. Локка і вилився у створення „Космічної теорії”.

Аналіз наукових праць М. Монтессорі показав, що її педагогічна система створена на основі досвіду її роботи з розумово відсталими дітьми. Основними положеннями даної системи є визнання самоцінності дитячого життя, врахування інтересів та потреб кожної дитини, створення спеціальних умов для навчання, які б забезпечували процеси саморозвитку та самовиховання особистості, шанобливе ставлення дорослого до дитини.

На думку М. Монтессорі, кожна дитина, з її можливостями, потребами, системою стосунків, проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Тому виховання повинно спиратися на дані спостережень за конкретною дитиною та закони її природного розвитку.

Як психолог, М. Монтессорі розробила вікову періодизацію розвитку дитини, ввела в науковий обіг та дала визначення поняттям: „абсорбуючий розум”, „сензитивні періоди”, „поляризація уваги”, „нормалізація”; вважала, що ці процеси в розвитку дитини необхідно враховувати у вихованні. Важливого значення вона надавала активізації діяльності дитини, вказувала на роль праці, в

ході якої відбувається розвиток уваги та вольових процесів. Науковець визначила три ступені формування волі: повторення дії, самодисципліна, слухняність.

Педагог зауважувала, що дитина неусвідомлено „вбирає в себе” те, що необхідно для формування її особистості: мову, рухи, поведінку, стосунки між людьми, культуру. Цей процес вона назвала „абсорбуючим розумом”.

Марія Монтессорі визначила шість основних сензитивних періодів – найбільш сприятливих періодів розвитку будь-яких видів діяльності, формування окремих психічних функцій у розвитку дитини: сензитивний період розвитку мовлення; сенсорного розвитку; сприймання і встановлення порядку; розвитку рухів та дій; формування поведінки; розвитку соціальних навичок.

Педагогічна технологія М. Монтессорі має свої методологічні засади. У ній чітко визначені мета, завдання виховання та шляхи їх вирішення на кожному віковому періоді розвитку дитини. Основною метою виховання, за М. Монтессорі, є виховання вільної, самостійної, відповідальної, соціально активної і соціально адаптованої особистості, яка здатна змінювати навколишній світ і себе саму в ньому.

Основоположні ідеї М. Монтессорі полягають в тому, що виховання дитини потрібно починати з народження й здійснювати впродовж усього життя. У немовляти існує певна психічна сила, що допомагає йому розвиватися. Тому у вихованні дитини раннього віку слід надавати важливої уваги використанню внутрішніх можливостей психіки. Необхідною умовою реалізації раннього розвитку дитини є розвиток відчуттів у певному порядку, тобто виховання сенсорної культури. У перші три роки життя малюк володіє „вбираючим мисленням”, за допомогою якого відбувається природне накопичення вражень про оточуючий світ, проходження первинної соціалізації.

Отже, педагог вважала, що повноцінне пізнання навколишньої діяльності, а також розумовий та моральний розвиток дитини залежить, перш за все, від розвитку сприймання та органів чуття. Важливого значення вона також надавала розвитку рухової сфери, мовлення.

М. Монтесорі розробила власну систему виховання, де значної уваги приділила сенсомоторному розвитку дітей. Педагог визначила двоєдину мету сенсомоторного виховання; враховуючи їх біологічну та соціальну значущість; біологічну сутність виховання забезпечує закономірний процес розвитку здорової дитини або можливий процес розвитку тих чи інших порушеннях здоров'я; соціальна ціль може бути досягнута, якщо дитина проходячи через етапи розвитку, вже в дорослому віці виявляється адаптованою до життя у соціальному середовищі. Основу концепції сенсомоторного виховання М.Монтесорі становили системи виховання Ж.Ітара та Е.Сегена.

При створенні власної методики М.Монтесорі спиралась на теорію вільного виховання. Спостерігаючи за дітьми в процесі навчання, педагог визначила, що діти мають природжену потребу в свободі й спонтанності. Свобода, за М.Монтесорі, – це не всюдозволеність, а використання дитиною внутрішніх потреб для реалізації можливостей.

Свобода в технології М.Монтесорі – це: вільне пересування дитини по приміщенню; самостійний, вільний вибір діяльності та місця її виконання; вільний вибір дидактичного матеріалу для задоволення пізнавальних потреб; свобода в самостійному визначенні тривалості виконання діяльності; самостійний вибір рівня освіти; свобода в комунікації та виборі партнера для спільної роботи.

Один з основних принципів вільної діяльності – це дисципліна та порядок. Дитина стає вільною, дисциплінованою, незалежною у відповідних умовах. Тому важливо, щоб навчання та виховання відбулося у спеціально створеному середовищі, при організації якого слід враховувати фізичні та психічні можливості й потреби кожної дитини в групі. Спеціально створене середовище та дидактичні матеріали збагачують загальний розвиток дітей із порушенням інтелекту, впорядковують їх хаотичні уявлення про оточуючий світ, виховують самостійність, бажання навчатися, дають можливість отримати соціальний досвід, що відповідає їх розвитку. За допомогою них дитина засвоює культуру й цивілізацію країни, в якій живе, на власному досвіді вчиться розуміти природу та орієнтуватися в ній.

Однією з вимог успішного розвитку дітей є створення і підтримування взаємозв'язку між дитиною і розвивальним предметно-просторовим середовищем. Тому дорослий має створити умови для вільної діяльності дитини, які б відповідали потребам її внутрішнього життя – „виховний простір”. „Виховний простір” включає в себе:

- використання дидактичних матеріалів, що упорядковують уявлення дитини про властивості оточуючих предметів. Ці матеріали не тільки розвивають психічні функції дитини, а й сприяють компенсації порушень;
- створення умов для вільної діяльності дитини та доброзичливої атмосфери. За цих умов дитина стає незалежною, спроможна робити власний вибір;
- естетичне оформлення приміщення;
- раціональне застосування альтернативних методів виховання.

Аналізуючи педагогічну та наукову спадщину М.Монтессорі, було розкрито дидактичні умови реалізації принципів навчання, зміст і напрями освітнього процесу. Встановлено, що принципи, зміст і напрями побудови освітнього процесу за ідеями М. Монтессорі відповідає всім принципам та напрямам сучасної дошкільної педагогіки.

Сьогодні ідеї М. Монтессорі знову стали предметом ретельного вивчення, вони активно впроваджуються в практику закладів освіти з урахуванням сучасних соціальних, економічних, культурологічних умов розвитку України та нагромадженого на попередніх етапах досвіду навчання дітей дошкільного віку, який пройшов випробування.

З'ясовано, що Монтессорі-педагогіка використовується практично в усіх країнах світу за різними напрямками. Впродовж останнього десятиріччя в усіх демократичних країнах Західної Європи та США детально вивчаються можливості й ефективність використання ідей італійського педагога в педагогічній роботі з дітьми дошкільного віку.

Позитивні результати впровадження Монтессорі-педагогіки в роботі з дітьми дошкільного віку спостерігаються і в Україні. Розроблено власну модель школи Монтессорі, в якій реалізуються нові тенденції у вихованні, але

застосування педагогічного досвіду італійського педагога широкого розповсюдження не отримало.

Слід зазначити, що технологія М. Монтесорі створює реальні можливості для реалізації інтегрованої (інклюзивної) освіти, тому що вона зумовлює відповідний рівень розвитку дитини. Дана технологія набуває важливого значення не тільки для організації особистісно-зорієнтованої педагогічної моделі, але й забезпечує ефективність корекційних впливів. Це дає можливість формувати в дітей з особливостями психофізичного розвитку соціальну компетентність.

Проте, широкого розповсюдження цей досвід роботи не отримав. Все це є свідченням того, що можливості комплексної (медичної, психологічної, соціальної, педагогічної) допомоги дітям з порушенням інтелектуального розвитку не вичерпані. На наш погляд, доцільно було б впроваджувати досвід зарубіжних педагогів, психологів, дефектологів щодо використання технології М. Монтесорі в освітній роботі з дітьми дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анкудинова Н.М. Особенности осознания своих умений у детей 5-7 лет : автореф. дис. ... канд. псих. наук. Москва, 1959. 18 с.
2. Афанасьева Т.И. Учить по Монтессори (из опыта работы). Москва : Московский Центр Монтессори, 1996. 48 с.
3. Байд В. Система Монтессори: Историко-критический анализ системы. Москва : Мир, 1925. 178 с. Бим-Бад Б.М. Педагогические течения в начале двадцатого века: лекции по педагогической антропологии и философии образования. Москва : Изд. Российского открытого ун-та, 1994. 112 с.
4. Бова І. Цікава школа Монтессорі : ігри-вправи для дітей раннього та молодшого дошкільного віку // Дошкілля. 2013. № 2. С. 28–30; № 4. – С. 31–32.
5. Богуславский М.В., Сороков Д.Г. Юлия Фаусек: 30 лет по методу Монтессори. Москва : МЦМ, 1994. 136 с.
6. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Москва : Международная пед. академия, 1995. 212 с.
7. Борисова З., Семернікова Р. Спадщину Марії Монтессорі – сучасним дошкільним закладам // Дошкільне виховання. 1996. №6. С. 14–15.
8. Бочкарев Н.Е. Педагогика Монтессори в критическом освещении. Пермь : Госпроснаб, 1925. 141 с.
9. Вернадський В.И. Научная мысль как планетарное явление. Москва : Наука, 1991. 270 с.
10. Володин С. П.П. Блонский о Марии Монтессори // Дошкольное воспитание. 1994. –№10. С. 56–64.
11. Выготский Л.С. Собрание сочинений : В 6-ти т. Т. 4. Москва : Педагогика, 1984. 432 с.
12. Глазунова Л. Без фобії до висоти // Освіта. 1993. 22 квітня. С. 15.
13. Горюнова В.З. Асоціація Монтессорі-вчителів України // Українська освіта. Чому Марія Монтессорі? / За загал. ред.: Б.М. Жебровського; упоряд. і літ. ред. : Н.П. Марченко. Київ .: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. С. 28–30.
14. Горюнова В.З. Розвиток волі у дитини // Вісник / Асоціація Монтессорі-

- вчителів України; Упоряд.: В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ : Школяр. 2001. Вип. 6. С. 3–7.
15. Державна національна програма „Освіта”: Україна ХХІ століття. Київ, 1994. 61 с.
 16. Джуринский А.Н. Зарубежная школа: история и современность / Учеб. пособие. Москва : Изд. Российского открытого ун-та, 1992. 177 с.
 17. Дичківська І.М. Індивідуальне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині М. Монтесорі : автореф. дис. ...канд. пед. наук: Одеса, 1996. 24 с.
 18. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав, 2012. 349 с.
 19. Дичківська І.М. М. Монтесорі : теорія і технологія / І.М. Дичківська, Т.І. Поніманська. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
 20. Дичківська І.М. Поніманська Т.І. Вправи у соціальній поведінці дітей за системою М. Монтесорі: навч. посібник для студ. Рівне : Рівненський держ. пед. ін-т., 1999. 57 с.
 21. Діти з особливими потребами: поради батькам / В.І. Бондар, В.І. Берзін, Л.В. Борщевська та інші; За ред.: В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К.: Наук. світ, 2004. 232 с.
 22. Дульнев Г.М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе. Психолого-педагогическое исследование. Москва : Педагогика, 1969. 216 с.
 23. Дусавицкий А.К. Формула интереса. Москва : Педагогика, 1989. 176 с.
 24. Ільченко А.М. Світоглядні аспекти демократизації освіти у творчості Марії Монтесорі // Демократичні процеси та демократична освіта – основи розвитку соборності в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 січня 2005 року. Полтава : АСМІ, 2005. С. 307–311.
 25. Ільченко А.М. Філософські аспекти гуманістичної педагогіки Марії Монтесорі // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб.: Вип. 7 / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ : Наук. світ, 2006. С. 27–30.

26. Ільченко А.М. Формування психіки дитини в контексті педагогічних поглядів Марії Монтесорі // Педагогічні науки: Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка: Випуск 3 (50). Полтава, 2006. С. 202–207.
27. Эриксон Э. Детство и общество: Пер. с англ. – 2-е изд., перераб. и доп. СПб.: Ленато, АСТ Фонд „Университетская книга”, 1996. 592 с.
28. Жебровский Б. Українська модель школи Марії Монтесорі // Вісник / Асоціація Монтесорі-вчителів України; Упоряд. : В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ : Виробничо-видавниче підприємство „Компас” Міністерства освіти України, 1997. Вип. 1. С. 6–7.
29. Жебровский Б. Українська модель школи Марії Монтесорі // Початкова школа. 2005. №5. С. 42–44.
30. Жидкова Е. Первые шаги в педагогике М. Монтесорі // Дошкольное воспитание. 1995. №9. С. 86.
31. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. В 2-х т. Москва : Педагогика, 1986. Т.1. 316 с.
32. Земченкова М. Марія Монтесорі. Педагог, психолог, гуманіст // Психолог. 2004. №17. – С. 31–32.
33. Золотоверх В.В. Історичні аспекти розвитку спеціальної освіти в зарубіжній практиці (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Дефектологія. – 2002. – № 2 – С. 50–53.
34. Золотоверх В.В. Нариси з історії спеціальної дошкільної педагогіки : монографія. Київ : Наук. світ, 2004. 196 с.
35. Ковалев А.Г., Мясичев В.Н. Психологические особенности человека : В 2 т. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. Т.1. 262 с.
36. Корнетов Г.Б. Гуманистическое образование: традиции и перспективы. Москва : ИТП и МИО РАО, 1993. 135 с.
37. Корнетов Г. Метод Монтесорі // Частная школа. 1995. №4. –С. 117–121.
38. Кравець Н.О. Від чуттєвого пізнання до інтелектуального розвитку // Українська освіта. Чому Марія Монтесорі? / За заг. ред.: Б.М. Жебровського; упоряд. і літ. ред. : Н.П. Марченко. Київ : КМПУ

- ім. Б.Д. Грінченка, 2003. С. 117–119.
39. Кравець Н.О. Формування незалежності в педагогічній системі Марії Монтессорі // Вісник / Асоціація Монтессорі-вчителів України ; Упоряд. : В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ, 1998. Вип. 3. С. 27–30.
 40. Кулачківська С.Є. Провідні детермінанти психічного розвитку дитини // Дошкільне виховання. 1997. №2. С. 4–8.
 41. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики : [учебное пособие для высш. пед. учреждений образования специальности „Дефектология”] ; М-во образования и науки Украины, Славянский гос. пед. ин-т. Донецк : Лебідь, 2002. 327 с.
 42. Литвин Л.Н. „Наша” или „не наша” Мария Монтессорі? // Сов. педагогика. 1991. №8. С. 101.
 43. Макаренко А.С. О воспитании в семье. Москва : Знание, 1975. С. 70.
 44. Метод научной педагогики Марии Монтессорі / Составители и редакторы книги Борисова З.Н., Семерникова Р.А. Київ, 1993. 144 с.
 45. Михайлова О.М., Прибильська Н.В. Створення підготовленого навколишнього середовища в Монтессорі-класі // Вісник / Асоціація Монтессорі-вчителів України ; Упоряд. : В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ : Школяр. 1999. Вип. 5. С. 27–38.
 46. Михайловский В. Мария Монтессорі // Учительская газета. 1990. 12 сентября. С. 8.
 47. Михальчук Т.П. Життя Марії Монтессорі // Вісник / Асоціація Монтессорі-вчителів України ; Упоряд. : В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ, 1998. Вип. 1. С. 11–14.
 48. Михальчук Т. Закони розвитку психіки // Вісник / Асоціація Монтессорі-вчителів України ; Упоряд. : В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ, 1999. Вип. 4. С. 14–18.
 49. Михальчук Т. Сім'я в системі Монтессорі // Освіта. 1994. №46-49 (6 липня). С. 5.
 50. Моисеев Н.Н. Оправдание единства // Вопросы философии. 1998. №4. С. 19.
 51. Монтессорі Мария. Дом ребенка. Метод научной педагогики : Пер. с итал.

- С.Г. Займовского. Санкт-Петербург : Гомель, 1993. 336 с.
52. Монтессори М. Значение среды в воспитании // Частная школа. 1995. № 4. С. 122–127.
 53. Монтессори М. Керівництво до мого методу // Дитячий садок. 2002. №34 (178). С. 4–6.
 54. Монтессори М. О принципах моей школы : Пер. с англ. В. Златопольского // Учительская газета. 1992. 4 августа. С. 4.
 55. Монтессори М. Помоги мне это сделать самому / Сост., вступ. статья М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. Москва : Карапуз, 2001. 272 с.
 56. Монтессори М. Разум ребенка (главы из книги). Москва : Крааль, 1997. 176 с.
 57. Монтессори М. Самовоспитание и самообучение в начальной школе. Київ, 1995. 108 с.
 58. Монтессори-материал. Часть 1. Школа для малышей // Российский Монтессори-Центр :Мастер, 1992. 80 с.
 59. Немов Р.С. Психология. В 3-х кн. Кн. 1. : Общие основы психологии : учеб, для студ. высш. пед. учеб, заведений. 5-е изд. Москва : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2013. 687 с.
 60. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
 61. Пиаже Жан. Избранные психологические труды: Пер. с англ. и фр. / Вступ. статья В.А. Лекторского, В.Н. Садовского, Э.Г. Юдина. Москва : Международная педагогическая академия, 1994. 680 с.
 62. Пиаже Жан. Речь и мышление ребенка: Пер. с фр. Москва : Педагогика, 1994. 528 с.
 63. Пилюгина Э.Г. Занятия по сенсорному воспитанию с детьми раннего возраста: Пособие для воспитателей детского сада. Москва : Просвещение, 1983. 96 с.
 64. Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С.Ф. Русової: автореф. дис. ...канд.пед.наук. Київ, 1994. 24 с.
 65. Прибильська Н.В. Метод спостереження – основний інструмент роботи вчителя Монтессорі // Вісник / Асоціація Монтессорі-вчителів України;

- Упоряд. : В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ : Школяр. 1999. Вип. 4. С. 34–38.
66. Проблемы периодизации развития психики в онтогенезе / Под ред. В.В. Давидова, Д.Б. Эльконина и др. Москва : Педагогика, 1990. 160 с.
67. Роджерс К. Клиенто-центрированная терапия: Пер. с англ. Москва : Рефл.-бук. Київ : Ваклер, 1997. 320 с.
68. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори : У 4-х кн. Кн. 3. / За заг. ред. Є.І. Коваленко ; Упоряд., прим. Є. І. Коваленко, О.М. Таран. Чернігів: РВК „Деснянська правда”, 2008. 240 с.
69. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. 162 с.
70. Синьов В. Корекційна психопедагогіка у системі педагогічних наук // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : Наук.-метод. зб. : Вип. 8. Т.І / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ, 2006. С. 154–160.
71. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 308 с.
72. Сороков Д.Г. Основы психологии и развития. Москва, 1998. С.57–68.
73. Сорокова М.Г. Система М. Монтессори: Теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Академия, 2003. 384 с.
74. Спеціальна педагогіка : Понятійно-термінологічний словник / За редакцією академіка В.І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.
75. Специальная педагогика: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н.И. Аксенова, Б.А. Архипов, Л.И. Беякова и др. ; под ред. Н.М. Назаровой. 3-е изд.; испр. Москва : Академия, 2004. С. 371–381.
76. Стрюк К. Система Марії Монтессорі – нове чи старе? // Дошкільне виховання. 1996. № 3. С. 10–11.
77. Супрун Н.О. Основні тенденції розвитку олігофренопедагогіки кінця 20-х початку 30-х р.р. ХХ ст. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Кол. авт. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2005. Вип. 40. С. 130–140.
78. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. Київ : Радянська школа, 1978. 264 с.

79. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.ІІІ. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Радянська школа, 1977. 670 с.
80. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.ІV. Павлицька середня школа. Розмова з молодим директором. Київ : Радянська школа, 1977. 638 с.
81. Сухомлинський В.А. Мудрость родительской любви. Сост. А.И. Сухомлинская. Москва : Молодая гвардия, 1988. 304 с.
82. Тамара Тод Рігбі. Сензитивні періоди у ранньому віці дитини // Українська освіта. Чому Марія Монтессорі? / За заг. ред.: Б.М. Жебровського; упоряд. і літ. ред.: Н.П. Марченко. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. С. 62–64.
83. Таран О.М. Оцінка Софією Русовою педагогічної системи Марії Монтессорі // Зб. наук. праць: Спец.випуск / В.Г. Кузь (гол.ред.) та інші. Київ : Наук. світ, 2002. С. 56–61.
84. Таран О.М. Проблеми дидактики в педагогічній спадщині С. Русової: автореф. дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2003. 20 с.
85. Теория и практика сенсорного воспитания в детском саду. Авансова В.Н., Венгер Л.А., Запорожець А.В., Поддьяков Н.Н., Сакулина Н.П., Усова А.П. / Под. ред. Усовой А.П. и Сакулиной Н.П. Москва : Просвещение, 1965. 188с.
86. Уша Земпер. Внутрішня підготовка: Пер. з англ. Т. Михальчук з журналу „National Reporter”, 1995 // Вісник / Асоціація Монтессорі-вчителів України: упоряд.: В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ : Виробничо-видавничо підприємство „КОМПАС” Міністерства освіти України, 1997. Вип. 1. С. 23-25.
87. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. 3-тє вид., випр. і допов. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.
88. Фрейд З. „Я” и „Оно”. Труды разных лет: в 2 кн. : Пер. с нем. Тбилиси : Мерани, 1991. Кн. 2. С. 5–174.
89. Фромм Э. Бегство от свободы: пер. с англ. Москва : Прогресс, 1990. 269 с.
90. Хейнсток Елізабет. Основи Монтессорі (вибрані сторінки) // Українська освіта. Чому Марія Монтессорі? /За заг. ред.: Б.М. Жебровського; упоряд. і літ. ред.: Н.П. Марченко. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. –С. 45–57.
91. Цукерман Г.А. Сократ и Карлсон // Сім'я и школа. 1997. №12. С. 10–12.

92. Шевченко О. Передумови виникнення системи підготовки вчителя-дефектолога в дожовтневий період // Дефектологія. 2001. №4. С. 35-39.
93. Янжул Е.Н. Итальянский детский сад по системе г-жи Монтессори // Весник воспитания. 1912. №1. С. 53–99.
94. Bateson G. et al Joward a theory of chizophrenia. Behaving Science, V. 1, 1956. P. 20–28.
95. Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8 / Ed. S. Bredekamp. Washington, 1989. P. 32.
96. Die Montessori-Padagogik und das behinderteb Kind / Hg. Von T. Hellbrugge, M. Montessori (sen.). Munchen, 1978. S. 90–376.
97. Erikson E.H. Childhood and Society. N.Y., 1963. P. 52–90.
98. Fisher Dorothy C. The Montessori manual for Teachers and Parents. Cambridge, Mass. : Robert Bentley Incorporated, 1964. 215 p.
99. Grundgedanken der Montessori – Padagogik / Hg. Von P. Oswald u. G. Schulz – Benesch. Freiburg; Basel; Wien, 1990. S. 27–36.
100. Hainstock E.G. The Essential Montessori. New York: New American Library, Plume Books, 1986. 129 p.
101. Jahne Aktion Sonnenschein: Jahresbericht. 1991. P. 5–19.
102. Kramer Rita. Maria Montessori: A Biography. New York : Putnam's. Order online through Amazon. Com., 1976. P. 8–9.
103. Langs R. Technique in transition. New York, 1977. P. 55–62.
104. Lillard Paula P. Montessori: A Modern Approach. New York: Schocken Books, 1972. 175 p.
105. Montessori M. Das kreative Kind. Freiburg; Basel; Wien, 1992. 200 p.
106. Montessori Maria: Her Metod and The Movement. Ed. by Orem R.C. New York: Capricorn Books, 1974. 263 p.
107. Montessori M. Kinder sind anders. Munchen, 1994. S. 200–230.
108. Montessori M. Komische Erziehung. Freiburg; Basel; Wien, 1993 S. 19–128.
109. Montessori M. L'Antropologia Pedagogika. Ed. Vallardi. Rome, 1905 508 p.
110. Montessori's Legacy To Children. Ed. by Gitter L.L. Johnstown : Mafex Associates, 1970. –45 p.

111. Montessori M. *Reconstruction in Education*. Adyar, India : Theosophical Publishing House, 1948. 80 p.
112. Montessori M. *Spontaneous Activity in Education*. New York : Schocken Books, 1965, Vol. 2. 200 p.
113. Montessori M. *The Absorbent Mind*. Oxford, England: Clio, press, Cop. 1989. Vol. 1. 270 p.
114. Montessori M. *The Child in the Family*. –Chicago : Henry regnery. 1956. P. 19–20.
115. Montessori Maria. *The discovery of the Child*. Madras, India : Theosophical Publishing House, 1948. 320 p.
116. Montessori M. *The Formation of Man*. New York : New American Library.1955. Vol. 3. 99 p.
117. Montessori Maria. *The Secret of Childhood*. Adyar, India: Kalakshetra Co., 1936. 110 p.
118. Montessori M. *Spontaneous Activity in Education*. New York : Schocken Books, 1965. Vol. 2. 200 p.
119. Montessori M. *What You Should Know About Your Child*. Oxford, England : Clio press, Cop. 1989. Vol.4. 99 p.
120. Roe A., Siegelman M. A Parent–Child Relations question–aires. *Child Develop*, 1963. Vol. 34. P. 73–79.
121. Standing E.M. *Maria Montessori: Her Life and Work*. London : Hollis and Carter, 1957. 354 p.
122. Standing E.M. *Montessori Revolution in Education*. New York : Schoken Books, 1966. 206 p.
123. Stott L. Some Family life patterns and their relation to personality development in children *journal of Experimental Education*, 1939. P. 64–78.